

Anotácie

Novovek / Modern times

DUCHOŇOVÁ, Diana – HANULA, Matej et al. *Človek raného novoveku*. Bratislava : VEDA, 2020. 440 s. ISBN 978-80-224-1887-4.

Predkladaná kolektívna monografia predstavuje analýzu kultúrnych a sociálnych dejín 16. až 18. storočia prostredníctvom perspektívy individuálnych aktérov. Pre toto obdobie bolo charakteristických niekoľko fenoménov: vojny s Osmanskou ríšou, protihabsburské povstania, modernizácia krajiny po skončení povstaní. V rámci tohto vývoja však jednotlivec nebol až tak dôležitý a strácal sa v mase ľudí podľa svojho postavenia (poddaní, mešťania). Autori jednotlivých kapitol sa snažili pomocou metódy sondy spracovať dané obdobie v rámci spoločenských štruktúr. Zameriavali sa na predstaviteľov moci v Uhorskom kráľovstve, inteligenciu, mužský a ženský svet a obyvateľov miest a vidieka. Cieľom knihy bolo osloviť nielen odbornú, ale aj širšiu verejnosť.

Knihy je rozdelená na štyri časti. Prvá časť nesie názov *Nositelia moci*. Michal Bada sa v prvom príspevku venoval životu panovníkov. Bada sa pokúsil analyzovať organizáciu a život na dvore, úlohu panovníka a jeho význam v novovekej spoločnosti, zmeny medzi vnímaním panovníkovej úlohy v stredoveku a novoveku, korunovačné slávnosti, počiatky vlády Habsburgovcov po bitke pri Moháči, ako aj ich výchovu a vzdelanie. Nasleduje kapitola venujúca sa šľachticom z pera Diany Duchoňovej, kde popísala zmenu vo vývoji úlohy šľachticov v spoločnosti medzi stredovekom a novovekom, ich výsady, ako aj každodennosť aristokratov. Zaujímavá bola evidencia šľachty vo vybraných krajinách Európy v ranom novoveku, ako aj ich percentuálny podiel v spoločnosti (s. 58). V prvej časti prispel ešte Frederik Federmayer prí-

spevkom s názvom *Postavenie úradníka a možnosti úradníckej kariéry v ranonovovekom Uhorsku* a Tomáš Janura príspevkom *Stoličný úradník a jeho povinnosti v 18. storočí na príklade Liptovskej stolice*.

Druhá časť sa zaujíma o pôsobenie vzdelancov v novoveku. Eva Frimmová charakterizovala profil vzdelaného humanistu. Vplyv talianskej renesancie a humanizmu sa dostal aj do Uhorska. Práve vďaka práci humanistov sa kriticky analyzovali, ako aj prekladali, antické pramene. Autorka kapitoly poukázala na význam latinčiny, vplyv humanistov na dobové dianie, zastávanie politických funkcií a miest, ich vyjadrovanie k občiansko-politickým otázkam, alebo vplyv na formu a obsah vzdelávania. Ďalej analyzovala príbehy dvoch humanistov, život Nicasia Ellebodia Casletana a Petra Fradelia Schemnicensia. Eva Kowalská analyzovala v dvoch príspevkoch miesto farára a miesto učiteľa v spoločnosti v období raného novoveku. V prvom príspevku bolo pozoruhodné sledovať narastanie významu kňazov, vplyv reformácie a k tomu viažucej sa protireformácie, resp. rekatolizácie, vzťah cirkvi a štátu, užšie previazanie cirkvi a panovníka a úlohu katolíckych a evanjelických farárov v spoločnosti. V druhom príspevku sa prispievateľka venovala sociálnej pozícii učiteľov a jej transformácii v ranom novoveku. Cieľom elementárnej školy bolo sprostredkovanie základov vierouky, ktorého prostriedkom sa stali učitelia. Výstižné pre toto obdobie bolo heslo „škola ako predsieň kostola“. Barbara Hodásová sa pozrela na úlohu a miesto umelca v ranonovovekej spoločnosti. V ranom novoveku vymizla obvyklá anonymita stredovekého umelca. Hodásová ďalej komentuje, že umelecké podnikanie bolo v našom prostredí postavené na konkrétnom zadaní a jasnom objednávateľovi. Nasledovali príspevky od Viliama Čičaja, prvý pod názvom *Šľachtický čitateľ*, kde popísal, ako dobová tlač a knižná literatúra determinovali nielen duchovný, ale aj každodenný život novovekej aristokracie. Druhý príspevok mal názov *Meštiansky historik*. Historiografia sa totiž v období novoveku postupne stávala veľmi významným a dôležitým politickým nástrojom a prostriedkom.

V druhej polovici knihy sa prispievatelia venovali problematike života obyvateľov miest a dedín, mužskému a ženskému svetu. Prejdime k príspevku Michala Duchoňa, ktorý otvoril tretiu časť knihy. V kapitole s názvom Mešťan spočiatku analyzoval mestá na Slovensku v kontexte urbánneho vývoja v Európe, pokračoval zodpovedaním otázky, kto bol mešťan, jeho právami a povinnosťami, ako bolo napríklad platenie daní. Taktiež naznačil vzťah medzi mešťanom a hospodárstvom. Ďalej analyzovali Michal Duchoň a Diana Duchoňová ľudí na okraji novovekej spoločnosti. Tí boli v stavovsky členenej pospolitosti chápaní ako ľudia bez vlastnej domácnosti, ktorí napríklad v mestskom prostredí existovali bez práv a participácie na moci, alebo patrili pod právomoc svojho pána. Viliam Čičaj analyzoval v kapitole s názvom Zlodeji a zlodejčkovia fenomén kriminality v ranonovovekých mestách. Nasledovala kapitola Poddaní v ranom novoveku, venujúca sa poddaným z pera Márie Kohútovej.

V záverečnej, štvrtej, časti prispievatelia analyzovali postavenie žien v ranonovovekej spoločnosti. Podľa Tünde Lengyelovej prevládalo v ranonovovekej spoločnosti tradičné právo, vychádzajúce z kresťanského modelu usporiadania spoločnosti, prechováajúce patriarchálny charakter vzťahov medzi mužmi a ženami, v praxi určovalo mužom dominantné postavenie. Pozoruhodný bol príspevok Diany Duchoňovej, v ktorom analyzovala postavenie dieťa v aristokratickom prostredí – sledovala dieťa od očakávania narodenia, krstu, výchovy a jej modelov, vzdelávania, disciplinizácie v dvorskom prostredí až po siroty, nakoľko predčasná smrť rodičov bola bežnejšia. Publikáciu zakončil príspevok Vladimíra Segeša pod názvom Paradigma vojaka habsburskej armády v 18. storočí.

Knihou okrem toho obsahuje bohatú obrazovú prílohu, obsah v anglickom jazyku, summary, menný register a zoznam autorov. Čitateľa môže zaujať výberová bibliografia pre prípadné rozširujúce štúdium

Samuel Červeňanský

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid - MANNOVÁ, Elena (Eds.). „ZABRÁNIŤ BAHNU MORÁLNEHO ROZKLADU“ *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*. Bratislava: Veda, 2020, 535 s. ISBN 978-80-224-1858-4.

Publikácia s názvom „ZABRÁNIŤ BAHNU MORÁLNEHO ROZKLADU“ *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945* je výsledkom editorskej činnosti Eleny Mannovej a Ingrid Kušnirákovej. Monografia vychádza ako komplexné dielo, na ktorého vytvorení sa podieľalo celkovo šesťnásť historikov a ponúka čitateľovi systematický obraz o formách sociálnoprávnej ochrany osirelých detí. Kniha je prehľadne rozdelená do siedmich tematických celkov. Autorom prvej časti s názvom Osirelé deti v európskej spoločnosti je Ján Golian, ktorý čitateľovi podáva obraz o sociálnej starostlivosti vo vybraných európskych lokalitách so zreteľom na postupný prechod od výlučne cirkevnej intervencie až po fungovanie svetenských inštitúcií, vznikajúcich v kontexte sekularizácie verejnej sociálnej sféry.

Druhá časť knihy *Starostlivosť o siroty a ochrana sirotského majetku* čitateľovi podáva koherentný obraz o legislatívnom ukotvení starostlivosti o siroty a možnostiach disponovania s ich majetkom, ako i prípadných komplikáciách, ktoré na základe dobových praktík vznikali. Ingrid Kušniráková sa v prvej kapitole venuje legislatívnym pomerom týkajúcim sa správy majetku sirôt. Klasickým východiskovým dokumentom k novovekým právnym pomerom je Tripartitum od Štefana Werböczyho, ktoré ostávalo v otázke riešenia dedičských práv neprekonané až do prvej polovice 18. storočia. Autorka však poukazuje aj na časté zneužívanie spravovaného majetku a taktiež na náročné presadzovanie dohľadu nad vykonávaním poručníctva, ktoré sa podarilo efektívne presadiť až v 70. rokoch 18. storočia. Výlučne aristokratickému prostrediu raného novoveku sa venuje Diana Duchoňová v nasledujúcej kapitole, kde popisuje praktiky určovania poručníctva. Autorka taktiež

ponúka sondu do konkrétnych konfliktov týkajúcich sa poručníctva, v ktorých sa siroty neraz stávali nástrojom rodovej politiky. Ivona Kollárová v kapitole Problémy a pozadie verejnej správy sirotského majetku v druhej polovici 18. storočia poukazuje na problematiku netransparentnosti a inkoharentnosti byrokratického aparátu sirotských pokladníc, ako aj na častý jav sprenevery zverených peňazí. Detailnému rozboru sirotskej agendy na panstvách Holíč a Šaštín sa venovala Ivana Červenková. Marián Liščák uzatvára celok poslednou kapitolou s názvom Sirotské záležitosti panstiev Strečno a Teplička v prvej polovici 19. storočia. Posledné dve zmienené kapitoly ponúkajú konkrétnu rekonštrukciu hospodárenia jednotlivých inštitúcií na základe dobovej súdnej agendy. Tretia časť Ústavná starostlivosť o osirelé, odložené a opustené deti v Uhorsku detailne analyzuje jednotlivé premeny ústavnej starostlivosti v časových úsekoch. Majoritná časť obsahu je dielom Ingrid Kušnirákovej. Autorka mapuje pedagogické pohnútky obhajujúce pestúnsku starostlivosť, ako aj premeny štátnej ideológie, ktoré determinovali zmenu prístupu k populačnému rastu a výchove detí v súvislosti s rozvojom hospodárstva a ich implementáciu v niektorých zariadeniach. V nasledujúcich dvoch kapitolách podáva autorka rozbor základných právnych a etických problémov, ktoré sa v 19. storočí objavovali v súvislosti s opustenými deťmi. Detailnejšie sa venuje dielu Móra Szyalárdyho, ktoré v danej dobe spôsobilo pokrok v starostlivosti o dočatá. Gabriela Dudeková-Kováčová sa venovala reforme starostlivosti o siroty v kapitole s názvom Úskalia a reformy starostlivosti o siroty a „opustené deti“ v Uhorsku na prelome 19. a 20. storočia. Autorka detailne analyzuje dobové legislatívne procesy, ktoré sa podieľali na postupnej implementácii sociálnej politiky v krajine. Podáva nám aj obraz o vtedajších ideových východiskách, ktoré mali dopad na reálnu prax umiestňovania detí. V štúdiu spomína aj snahu o vytvorenie rodinných kolónií a ich kontrolné mechanizmy, ktoré však boli príliš inovačné na svoju dobu a kvôli nedostatocným podporným prostriedkom na prelome

storočí nemohli využiť svoj potenciál. Záverečná kapitola Ústavná starostlivosť o odkázané deti po vzniku ČSR pochádza opäť z pera Ingrid Kušnirákovej. Poukazuje na neustále spory týkajúce sa ústavnej starostlivosti. Zoznamuje čitateľa s podmienkami pestúnskej starostlivosti, ako aj so základnými vlastnosťami, ktorými mali náhradní rodičia disponovať. Štvrtá časť publikácie je zameraná na historický prehľad dejín vybraných uhorských sirotincov. Štefan Gaučík sa v prvej kapitole venuje Sirotincu Štefánia v Prešporoku, determinantom jeho vzniku, ako aj samotnému priebehu fungovania inštitúcie. Osobitnú pozornosť kladie autor aj na konfesijnú transformáciu sirotinca. Kapitola Sirotinec Dobročinného ženského spolku a spolku Biely kríž v Rimavskej Sobote je dielom Silvie Pavlíkovej, ktorá podáva obraz o spolkových aktivitách v Rimavskej Sobote, ktoré zohrali kľúčovú úlohu pri zakladaní lokálneho sirotinca. Autorka sa venuje taktiež problematike pestúnskej starostlivosti a čitateľa bližšie oboznamuje aj s dobovými nárokmi na osoby pestúnov. V nasledujúcej kapitole predstavuje Alica Kurhajcová Gizelin robotnícky sirotinec na Ľupčianskom hrade v kontexte jeho vzniku, ale ponúka aj sondy do každodenného fungovania zverencov. Štúdia je doplnená dvomi prílohami: Denný režim a stravovanie sirôt a Zoznam učiteľov a farárov sirotinca v rokoch 1873 – 1913.

Poslednou kapitolou Pol storočia ústavnej starostlivosti o siroty v Modre (1905 – 1915) uzatvára celok Peter Macho. Autor reflektuje dlhoročné snahy o vznik slovenského národného sirotinca. Okrem samotnej každodennej rutiny a základných štruktúr sirotinca sa zameriava aj na príbehy niektorých odchovancov, primárne na príbeh Jána Smreka. V piatej časti Súkromná dobročinnosť v druhej polovici 19. storočia sa stretávame s aktivitami zameranými na pomoc sirotám vychádzajúcimi z osobných intervencií jednotlivcov, prípadne istej sociálnej skupiny. V prvej kapitole sa Elena Mannová venuje spolčkovej činnosti. Prezentuje ženské a židovské spolky, ako i snahu jednotlivých skupín obyvateľstva, ktoré zakladali pen-

zijné spolky na podporu pozostalých vdov a sirôt, s osobitným zreteľom na spolky učiteľov a evanjelických kazateľov. V závere autorka hodnotí reálne pohnutky, ktoré mohli mať dosah na altruizmus v jeho odhalenej podobe, a to na základe osobných pohnutí, sebarealizácie, kontaktov alebo upevňovaním vlastného sociálneho statusu. V kapitole „Smutný je lós úbohej siroty.“ Životné príbehy sirôt z rodín národovcov si autorka Daniela Kodajová všima jednotlivé osudy konkrétnych detí, ktorých otec patrilo k národne činným osobnostiam. Poukazuje na diverzitu, ktorá nastávala pri jednotlivých prípadoch. Autorka sa zamerala aj na problematiku polosirôt a ich osud v kontexte starostlivosti otca po smrti matky, ako aj vzájomné vzťahy s nevlastnými rodičmi. Poukazuje aj na častý fenomén preberania rodičovských rolí staršími deťmi. Konkrétnemu prípadu dobročinných aktivít jednotlivcov sa venuje Silvia Lörinčíková. V poslednej kapitole popisuje príbeh Dionýza a Františky Andrassyovcov, ktorí sa do dejín zapísali ako filantropi. Autorka okrem biografickej vložky o osobách vyratúva bohaté donácie, ktoré udeľovali mnohým spolkom, a taktiež okolnosti zriadenia a prevádzky sirotincov vo Viedni, ktoré otvárali pod svojou záštitou. Šiestu časť monografie Nové formy starostlivosti o sociálne odkázané deti v medzivojnovom období tvorí kapitola od Adriany Švecovej a Miriam Laclavíkovej. Autorky predstavujú dobové právne a ideové zázemie spolkov Okresnej „pečlivosti“ o mládež v medzivojnovom období na území Slovenska. Spolok nemal iba funkciu starostlivosti o siroty, ale taktiež medzi jeho odbory patrila starostlivosť o matky s deťmi, dospievajúcu, problémovú mládež s kriminálnou históriou a o deti s telesným alebo duševným postihnutím. V kapitole sú predstavené okolnosti vzniku spolku, ako i historický prehľad jeho pôsobenia v Trenčíne. Poslednú časť tvorí kapitola od literárnej historičky Dany Hučkovej s názvom Siroty v literatúre. Biedni a svetom opustení. Obraz siroty v slovenskej literatúre (od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia). Autorka sa zaoberá motívmi osirelosti reflektovaných v literatúre, ale aj

v ľudovej slovesnosti. Skúma stereotypy týkajúce sa sirôt v dobovej literatúre, ako ich interferenciu medzi dobovou praxou a literatúrou a ich premenami v rámci zmeny sociálneho kontextu. V závere publikácie sa nachádza resumé v anglickom jazyku. Monografia tiež ponúka rozsiahly aparát použitej literatúry a archívnych prameňov. I keď je spomínaná publikácia vedeckého zamerania, je písaná pútavo a môže zaujať aj bežného čitateľa. Taktiež má kniha tendenciu byť dobrým vedeckým zdrojom na interdisciplinárnej úrovni.

Katarína Jančová

20. storočie / 20th Century

MEŠKOVÁ HRADSKÁ, Katarína. *Židia v 1. ČSR : Politické ambície a sklamanie*. Bratislava : Historický ústav SAV; Marenčin PT, 2021, 192 s. ISBN 978-80-569-0786-3.

V roku 2021 vydal Historický ústav SAV a bratislavské vydavateľstvo Marenčin PT prácu Kataríny Meškovej Hradskej s názvom *Židia v 1. ČSR : Politické ambície a sklamanie*. Nakoľko dejiny židovských politických strán a politických ambícií ich predstaviteľov v období medzi dvoma vojnami dodnes nezbudili v slovenskej historickej obci väčší záujem, jedná sa o tému viac než aktuálnu.

Autorka rozdelila 192 strán textu do siedmich kapitol rôzneho rozsahu. V prólogu práce (s. 5 - 12) Katarína Mešková Hradská opisuje stretnutie „duchovného otca sionizmu“ - Theodora Herzla s nemeckým cisárom Wilhelmom II., ktoré sa uskutočnilo v októbri 1898 v Jeruzaleme i to, čo tejto schôdzke predchádzalo - vydanie Herzlovej knihy *Židovský štát*, prvý sionistický kongres v Bazileji (1897), stretnutia s britským premiérom, ruským cárom, tureckým sultánom, či stretnutie s pápežom Píom X. V úvode (s. 13 - 17) následne stručne priblížila dve konferencie rakúskych Židov, ktoré sa konali pred koncom prvej svetovej vojny vo Viedni a ktoré mali pre formujúce sa svetové sionistické organizácie zásadný význam - prvá

z nich sa konala v apríli, druhá v októbri 1918. Svoju pozornosť následne zameriava na rozdiely medzi tzv. rakúskou a uhorskou sionistickou organizáciou a problémy, s ktorými sa v dôsledku tejto „dvojkolajnosti“ muselo vysporadúvať československé sionistické vedenie.

V prvej kapitole, nazvanej Vznik Národnej rady židovskej (s. 18 - 31), Katarína Mešková Hradská opísala založenie Národnej rady židovskej v októbri 1918, jej čelných predstaviteľov, návštevu sionistických „predákov“ v budove Národného výboru československého a stretnutie československých sionistov s prezidentom Masarykom. Následne si podrobnejšie všíma i vzťah prezidenta Masaryka s jeho hlavným poradcom pre otázky židovského obyvateľstva žijúceho na území Slovenska - Maxom Brodom, Brodovo „turné“ po Slovensku z roku 1919, či správu českého židovského spisovateľa Edvarda Lederera, ktorý v roku 1920 navštívil 12 slovenských miest. Druhá kapitola, pomenovaná Prvé snemovanie v Prahe (s. 32 - 46), približuje prvý zjazd národne orientovaných Židov v Československu, ktorý sa uskutočnil v januári 1919. Následne autorka stručne opisuje vznik Ludového zväzu Židov (1919), Obvodného výboru sionistického pre Slovensko (1919), slovenskej pobočky Poale Sion (1930), ako i Zjednotenej socialisticko-sionistickej strany robotníckej (1937). V závere kapitoly sa autorka venovala krajinkej schôdzi ortodoxných náboženských obcí, konanej v decembri 1919. Boj za práva židovskej menšiny (s. 47 - 63) je názov pre v poradí tretiu kapitolu práce, v ktorej Katarína Mešková Hradská čitateľom priblížila účasť delegácie československých Židov na parížskej mierovej konferencii, priebeh rokovaní Národnej rady židovskej s Edvardom Benešom v záležitosti tzv. židovských klauzúl i Benešovo rokovanie s predsedom medzinárodnej židovskej delegácie Nahumom Sokolowom. Autorka následne svoju pozornosť zameriava na problém definície pojmu židovská národnosť, pričom si všíma najmä to, ako židovské obyvateľstvo Slovenska pristúpilo k možnosti zvoliť si židovskú národnosť pri sčítaniach ľudu v rokoch 1921 a 1930. Štvrtá

kapitola, nazvaná Vzťah plný napätia (s. 64 - 70), približuje komplikované vzťahy slovenských Židov s ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska - Vavrom Šrobárom. Autorka v nej podrobnejšie opísala názory Vavra Šrobára na pitie alkoholických nápojov, jeho zákaz výčapu liehových nápojov, či revíziu hostinských a trafikových licencií. Opísala tu však aj vzťah židovskej minority so Šrobárovým nástupcom - Ivanom Dérerom. V samom závere kapitoly autorka v skratke približuje židovské spolky pôsobiace na území Slovenska s osobitým zreteľom na židovské spolky v Bratislave.

Piata kapitola, nazvaná Vznik Židovskej strany (s. 90 - 133), osvetľuje osudy Židovskej strany v rokoch 1919 - 1928. Katarína Mešková Hradská v nej opísala vznik Židovskej strany, jej volebný program, ale i prvý volebný neúspech v parlamentných voľbách roku 1920. Autorka následne svoju pozornosť zameriava na druhý zjazd československých Židov v Brne a politický život židovského obyvateľstva na Podkarpatskej Rusi. Pokračuje voľbami v roku 1925, ktoré boli pre Židovskú stranu opäť veľkým sklamaním. V ďalšej časti Katarína Mešková Hradská v skratke priblížila vznik Židovskej hospodárskej strany, či korupčnú aféru na Podkarpatskej Rusi (1925), ktorá „v krátkych dejinách židovských politických strán nemala obdobu“. Keďže voľby v roku 1925 boli pre predstaviteľov Židovskej strany veľkým sklamaním, medzi sionistami sa nutne objavili otázky opodstatnenosti existencie Židovskej strany, ako aj samotného Ludového zväzu Židov na Slovensku. Autorka si preto všíma zjazd Ludového zväzu Židov, ktorý sa vo februári roku 1926 uskutočnil v Žiline. Následne čitateľom približuje udalosti roku 1928, ktorý mal byť podľa slovenských sionistov „prelomovým rokom“. Podrobne si všíma najmä zemský zjazd židovských strán Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktorý sa uskutočnil v marci uvedeného roku v Košiciach, či župný zjazd slovenských sionistov, konaný v novembri 1928 v Bratislave.

V novembri 1928 sa uskutočnila tiež porada sionistických dôverníkov v Žiline, na ktorej bola vypracovaná spoločná kandidátka

Židovskej a Židovskej hospodárskej strany. Jej „výsledkom“ bol prvý židovský zástupca v zemskom zastupiteľstve – Albert Gestetner. Následne sa autorka zamerala na predvolebné mítingy Židovskej strany pred voľbami do národného zhromaždenia v roku 1929. Osobitnú pozornosť venovala tiež problematike tzv. nedeľného pokoja. Pokračovala výsledkami predčasných volieb, ktoré sa konali v októbri 1929. Tie, podľa Kataríny Meškovej Hradskej, boli pre Židovskú stranu kľúčové, nakoľko v nich „po jedenástich rokoch snaženia, konečne dosiahla volebný úspech“. Do parlamentných lavíc v Prahe zasadli prví dvaja poslanci zvolení za Židovskú stranu – Július Reisz a Ludvík Singer. V šiestej kapitole, ktorá nesie názov Ďalší vývoj Židovskej strany (s. 134 – 154), autorka približuje vývoj Židovskej strany v rokoch 1931 – 1937. Svoju pozornosť sústredila najmä na ustanovujúci zjazd jednotnej Židovskej strany, ktorý sa konal v januári roku 1931 v moravskej Ostrave a mimoriadne snemovanie slovenských Židov združených v Židovskej strane, ktoré sa uskutočnilo v máji toho istého roku. Následne svoju pozornosť zameriava na reakciu Židovskej strany na nástup Adolfa Hitlera k moci (1933), či na prednášku prezidenta svetovej sionistickej exekutívy a Židovskej agentúry v Palestíne Chaima Arlosoroffa, ktorá sa konala v máji 1933 v Bratislave. V druhej časti kapitoly Katarína Mešková Hradská osvetľuje, ako sa Židovská strana snažila nájsť si nového politického partnera, s ktorým by šla do volieb v roku 1935. Ďalej opisuje mimoriadny zjazd Židovskej strany v júli roku 1935 v Trenčianskych Tepliciach i predvolebnú agitáciu Židovskej strany na Slovensku. Vo voľbách boli do poslaneckej snemovne zvolení dvaja židovskí poslanci (obaja na kandidátke sociálnych demokratov) – Angelo Goldstein a Chaim Kugel. Následne čitateľom popisuje dve stretnutia predstaviteľov Židovskej strany s ministerským predsedom Milanom Hodžom (1935 a 1937) a v samom závere kapitoly sa stručne venuje aj otázke tzv. Židov-asimilantov. Posledná kapitola, ktorá nesie názov Volanie po jednote (s. 155 – 168), opisuje voľby do obecných zastupiteľstiev v roku 1938, reakcie

slovenských Židov na pomery v Nemecku, celoštátnu schôdzu spojených židovských strán z júna 1938, či rezolúciu Židovskej strany proti prenasledovaniu židovských menšín v strednej a východnej Európe. Autorka ďalej približuje zastavenie činnosti Židovskej strany v novembri 1938 a následné rozpustenie strany v januári 1939. V samom závere siedmej kapitoly si Katarína Mešková Hradská všima, ako židovské obyvateľstvo hlasovalo vo voľbách do Snemu slovenskej krajiny, ktoré sa uskutočnili v decembri 1938.

Podľa Kataríny Meškovej Hradskej ponúka obdobie medzi dvoma svetovými vojnami bádateľom množstvo tém, ktoré umožňujú pochopiť a spracovať postavenie židovskej minority na Slovensku. Jednu z nových „kapitol“ týchto dejín je aj výskum židovských politických strán a politických ambícií ich predstaviteľov. Keďže je to u nás stále pomerne málo prebádaná téma, ostáva nám len dúfať, že sa tejto kapitole našich dejín začne konečne venovať väčšia pozornosť a že monografií, ako je tá z pera Kataríny Meškovej Hradskej, uvidíme časom na pultoch našich kníhkupectiev viacero.

Lukáš Tkáč

HRUBOŇ, Anton a kol. *Fašizmus náš slovenský : Korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919 – 1945)*. Bratislava : Premedia, 1. vyd., 2021. 308 s. ISBN 978-80-8159-911-1.

V roku 2001 vyšla vo vydavateľstve Premedia nová kniha s názvom Fašizmus náš slovenský s podtitulom Korene, podoby a reflexie fašizmu na Slovensku (1919 – 1945). Autorom najrozsiahlejšej kapitoly a spoluautor nasledujúcich dvoch podkapitol je historik Anton Hruboň z Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Spoluautorom v poradí prvej časti druhej kapitoly je Michal Schvarc, ktorý pracuje ako samostatný vedecký pracovník v Slovenskej akadémii vied. V druhej podkapitole druhej kapitoly je spoluautorkou Katarína Ristveyová pôsobiaca

na Katedre histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, taktiež pôsobí ako dokumentátorka v Múzeu Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. Denisa Nešťáková, historička a výskumná pracovníčka v Herderovom inštitúte v Marburgu a vedecká spolupracovníčka Univerzity Komenského v Bratislave, je spoluautorkou tretej podkapitoly. Autorom poslednej kapitoly je Marek Syrný, člen Katedry histórie na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Publikácia pozostáva z úvodu, troch samostatných kapitol a záveru, súčasťou knihy je taktiež zoznam použitých prameňov a literatúry a menný register.

V úvode sa Anton Hruboň zamýšľa nad vznikom fašizmu, konkrétnym zadenovaním pojmu, ako aj nad stavom výskumu na Slovensku aj v zahraničí. Ďalej v úvode autor vymenováva kapitoly, z ktorých sa kniha skladá, a ich stručnú charakteristiku. Taktiež čitateľom predstavuje novú publikáciu a zamýšľa sa nad transformáciou fašizmu v súčasnosti. Prvá kapitola z Hruboňovho pera je rozčlenená do osemnástich podkapitol. Autor sa v nich zamýšľa nad definíciou slovenského fašizmu, jeho historickým vývojom, ideológiou, ale aj dosahom na kultúru a spoločenský život. Súčasťou kapitoly je bohatý poznámkový aparát, taktiež množstvo dobových fotografií a ukážok z dobových periodík.

Druhá kapitola má názov Menšiny na Slovensku a podtitul Nemci, Maďari, Židia, súčasťou kapitoly sú tri samostatné štúdie. Prvá štúdia má názov Od „ochrany nemeckej veci“ ku kultu hákového kríža: Rola Karpatonemeckej strany pri fašizácii nemeckej menšiny na Slovensku. Autori M. Schvarc s A. Hruboňom sa zamerali na politický a historický vývoj Karpatonemeckej strany, jej spoluprácu s Henleinovou stranou a nacistifikáciu Karpatských Nemcov. Súčasťou podkapitoly je poznámkový aparát, obrazová príloha, ako aj ukážka z nemeckých periodík. V poradí druhá štúdia nesie názov „Árijci, všetci pod jednu strechu!“ Fašistické pokúšanie maďarskej menšiny na Slovensku. Autori sú spomínaní K. Ristveyová a A. Hruboň. Príspevok je zameraný na

pôsobenie Národnej obce fašistickej a jej národnostnej sekcie s názvom Árijský front medzi maďarskou menšinou vo vtedajšom Československu. Jej súčasťou je poznámkový aparát, obrazová príloha, ktorá nám približuje dobové volebné plagáty, ako aj kandidátov spomínanej strany. Posledná časť druhej kapitoly Menšiny na Slovensku a fašizmus má názov Židovskí fašisti? Slovenskí Židia, židovský nacionalizmus a reflexia fašistickej ideológie v 30. rokoch 20. storočia. Autorkou je Denisa Nešťáková. Štúdia sa skladá zo siedmich častí a zameriava sa najmä na sionistický revizionizmus v Československu a vývoj rôznych organizácií, obzvlášť židovskej organizácie Betar.

Autorom tretej kapitoly s názvom Antifašizmus na Slovensku v rokoch 1938 - 1945. Ideológia, interpretácia a politická prax v ére ľudáckeho režimu je Marek Syrný. Kapitola sa skladá z troch podkapitol, v ktorých sa autor zamerával na ľudácky režim a skupiny obyvateľstva negatívne naladené voči spomínanému režimu, ako aj na pôsobenie odboja. Autorom záveru je A. Hruboň, v ňom sa zamýšľa nad fašizmom v zahraničí, ako aj na území dnešného Slovenska, ale aj nad kultúrnou fašizáciou a mementom do dnešných dní. V publikácii nasleduje zoznam zahraničných a slovenských archívov použitých pri výskume. V knihe taktiež nájdeme zoznam použitej dobovej tlače a literatúry vrátane publikovaných spomienok a dobových publikácií, nachádza sa tu ďalej krátky medailónik autorského kolektívu a menný register.

Publikácia podáva nový pohľad na slovenský fašizmus, súčasťou knihy je taktiež pohľad na fašistické strany národnostných menšín. Publikácia patrí k zaujímavým knihám, ktoré sa v poslednom čase venujú problematike slovenského fašizmu. Je určite prínosom pre odbornú, ako aj laickú verejnosť.

Štefan Dvorský

CSONTOS, Ladislav (zost.). *Vendelín Javorka : Jezuitský kňaz, misionár a mučeník za jednotu kresťanov*. Ružomberok : OZ Černovský chotár, 2021, 239 s. ISBN 978-80-570-3349-3.

Vendelín Javorka (1882 – 1966) bol rímskokatolícky kňaz, misionár a niekoľko rokov taktiež predseda Pápežského kolégia Russicum v Ríme. Počas svojho života vystriedal mnoho pôsobísk, medzi inými Bratislavu, Rím, Charbin, či Šanghaj. Po druhej svetovej vojne strávil celé desaťročie na nútených prácach v pracovných táboroch v Sovietskom zväze, zvyšok života prežil v Žiline. Napriek bohatému životopisu bol Vendelín Javorka, rodák z Černovej na Slovensku, dlhú dobu pomerne málo známy a do povedomia širšej verejnosti sa dostáva až v posledných rokoch. Medzi najnovšími počínmi je aj vedecký zborník *Vendelín Javorka: Jezuitský kňaz, misionár a mučeník za jednotu kresťanov*, ktorý bol predstavený 15. októbra 2021.

V zborníku sa môžeme začítať do deviatich odborných príspevkov. Prvý nesie názov *K niektorým aspektom života pátra Vendelína Javorku*, jeho autorom je Luboslav Hromják. Po sumarizácii historiografie o tejto osobnosti autor postupne približuje celý Javorkov život, pričom výraznejšie sa rozpisal v stati o vzťahu s Andrejom Hlinkom a nadväzne aj o prevzatí ružomerského piaristického kolégia jezuitmi. Zdôrazňuje taktiež vplyv Javorku na chod jezuitskej rehole v prvých rokoch po vzniku Československej republiky. Hromják taktiež ponúka rôzne zamyslenia, čo vidieť napríklad pri výklade o detstve, či o rozhodnutí pre jezuitskú reholu.

Ivan Modoroši napísal príspevok *Vendelín Javorka ako duchovný otec*. Po úvodnej sumarizácii životných míľnikov sa autor zamýšľa nad Javorkovou spiritualitou a približuje niektoré momenty z pastorácie. Všímal si taktiež tvorbu Vendelína Javorku, z ktorej sa snažil vysledovať jeho osobné postoje a svetonázor.

Pavel Ambros v článku *Vendelín Javorka a velehradský unionizmus* mapuje Javorko-

ve aktivity a angažovanosť v unionistických aktivitách jezuitskej komunity na Velehrade. Štúdia je obohatená siedmimi rozsiahlejšími citátmi z dobových prameňov, ktoré sú uvedené na jej konci.

O rímskom pôsobisku Vendelína Javorku, Pápežskom ruskom kolégiu Russicum, pojednáva text od Cyrila Vasiľa. Autor sa sústredil výhradne na jeho počiatky, zrod myšlienky založenia kolégia a jej prvotnú realizáciu. Neopomenul pritom aj ďalšie vplyvné postavy, ktoré stáli pri zrode kolégia Russicum, predovšetkým francúzskeho jezuitu menom Michael-Joseph Bourguignon d'Herbigny. Róbert Letz v príspevku *Vendelín Javorka a Andrej Hlinka* skúmal vzájomný vzťah dvojice kňazov, ktorých spájalo nielen rodisko, ale aj príbuzenské väzby. Nosnými prameňmi pre vznik tejto štúdie bola osobná korešpondencia medzi Hlinkom a Javorkom.

O príchode jezuitov do Ružomberka v roku 1922 vytvoril text Branislav Dado. Sledoval pritom počiatky myšlienky usadenia jezuitov v bývalom kolégiu piaristov a prvé roky ich pôsobenia. Vendelína Javorku sa tento článok dotýka najmä cez prvotné prednesenie tohto nápadu a následne cez komunikáciu s Andrejom Hlinkom a ďalšími klerikmi. Hoci bol Vendelín Javorka jezuitom, členom rehoľnej komunity v Ružomberku sa nestal. Ladislav Csontos, ktorý je zároveň zostavovateľom celého zborníka, je autorom článku *Nechcel robiť politiku*, no politický systém ho z politických dôvodov prenasledoval. Objasňuje tu príčiny, ktoré neskôr viedli k perzekúcii Vendelína Javorku zo strany komunistického režimu. Milan Hudaček opísal Javorkove životné reálie v rokoch 1956 – 1959. Autor približuje sledovanie Vendelína Javorku štátnou bezpečnosťou, pričom najdôležitejším spolupracovníkom ŠTB bol v tomto prípade Rudolf Šesták. Posledným príspevkom v zborníku je *Svoboda v čase nesvobody* podľa Vendelína Javorky, ktorého autorom je Michal Altrichter. Po sumarizácii Javorkových životných míľnikov tu nachádzame zamyslenie o vnímaní slobody skúmanou osobnosťou.

Za textovými príspevkami je umiestnená obrazová príloha a až následne nachádzame

zoznam prameňov a literatúry k jednotlivým textom. V publikácii nie sú pri jednotlivých príspevkoch abstrakty, čo komplikuje základné vvedenie do témy pre tých čitateľov, ktorým je táto publikácia prvotným zdrojom informácií o osobe Vendelína Javorku. Nemôžeme však opomenúť fakt, že ide doposiaľ o najrozsiahlejší vedecký výstup o Vendelínovi Javorkovi, preto je vznik tejto publikácie vítanou skutočnosťou.

Tomáš Pastucha

HANULA, Matej, DUCHOŇOVÁ, Diana a kol. Človek modernej doby. Bratislava : VEDA, 2020. 423 s. ISBN 978-80-224-1880-5.

Dvadsaťe storočie patrí k dobre preskúmaným obdobiam slovenských dejín. Bola to etapa vrcholných zmien, kedy sa po 1. svetovej vojne zmenila mapa Európy, bola uznaná samostatnosť viacerých národných štátov, kedy formovali európsku politiku a históriu ideológie v podobe fašizmu, nacizmu a komunizmu, doba postupnej emancipácie žien, ako aj spriemyselnovania krajín. Moderné dejiny sú do veľkej miery odrazom súčasného diania a vývoja v spoločnosti. Predkladaná kniha sa pokúša novým spôsobom prispieť k pochopeniu turbulentných dejín 20. storočia. Publikácia sa nesnažila opísať už dobre známe politické, ekonomické, spoločenské a iné fenomény na našom území v priebehu posledného storočia, ale zmapovať toto obdobie prostredníctvom priblíženia osudov konkrétnych jednotlivcov. Kniha tak nadviazala na moderné trendy v historiografii, ktoré sa snažia mapovať históriu a analyzovať každodenný život ľudí, ich problémy a príbehy. Publikácia však nie je len prehľadom krátkych biografii niekoľkých osobností, kde by absentoval širší spoločenský kontext. Nebezpečenstvom takýchto biografii je, že by jednotlivé osobnosti boli zachytené buď príliš pozitívne, alebo by sa o nich vytvoril nekritický a negatívny obraz. Cieľom knihy bolo zachytiť osudy vybraných ľudí alebo skupín v interakcii so spoločnosťou, v ktorej sa pohybovali. Autori jednot-

livých kapitol sa snažili ozrejmiť, ako sa v jednotlivých obdobiach a režimoch ľudia dokázali prispôbiť, alebo, naopak, vzdorovať. Publikácia sa snaží osloviť akademickú obec a taktiež aj širšiu verejnosť.

Kniha je rozdelená na tri časti, v rámci ktorých autori prispeli svojimi štúdiami. Prvá časť, v ktorej bolo najviac príspevkov, niesla názov Držiteľia politickej moci a aspiranti na jej získanie (elity a kontraelity). Matej Hanula sa zaujímal o osobnosť a politickú činnosť evanjelického farára Jána Zemana. Politická angažovanosť katolíckych, ako aj evanjelických kňazov bola v 20. storočí bežná. Hanula naznačuje, že od konca 19. storočia môžeme hovoriť o celoeurópskom fenoméne. Autor opísal, ako evanjelická cirkev reagovala na zmeny po vzniknutí Československej republiky, naznačil, že sa viacerí duchovní predstavitelia angažovali v politike, často v navzájom si konkurujúcich politických stranách, postoj Zemana voči Slovenskému štátu a Hlinkovej slovenskej ľudovej strane. Jakub Drábik, ktorý sa spopularizoval vďaka svojej knihe venujúcej sa fašizmu, sa vo svojom príspevku zamerl na ideál vodcu v predstavách československých medzivojnových fašistov. Nasledoval príspevok s názvom Slovenský diplomat na javisku svetových dejín, kde Slavomír Michálek analyzoval osobnosť a činnosť Ivana Krnu v Spoločnosti národov, ako aj OSN. Táto kapitola predstavuje pomerne zaujímavý a menej známy príbeh diplomata, ktorý sa zaraďuje medzi niekoľkých diplomatov reprezentujúcich najvyššie posty v rámci československých dejín. Dušan Segeš priblížil politické iniciatívy Karola Sidora a Petra Prídavka počas 2. svetovej vojny a po jej skončení. Zaradenie K. Sidora by podľa neho z pohľadu čierneho-bieleho videnia dejín bolo ťažšie, nakoľko bol rozporuplnou osobnosťou. Konceptie K. Sidora a P. Prídavka s primárnym cieľom zachrániť Slovensko ako samostatný štát vo vojne, vychádzali podľa Segeša z chybných interpretácií. V pomerne rozsiahlom závere zhrnul výsledky svojho bádania. Problematike holokaustu a pomoci prenasledovaným židovským spoluobčanom sa venovala Martina

Fiamová. Tá analyzovala pomoc Františka Bošňáka, poslanca slovenského snemu, perzekvovaným obyvateľom Slovenskej vojnovnej republiky. F. Bošňák zodpovedal za správu poľnohospodárskych majetkov, v rokoch 1942 - 1945 za správu pôvodne židovských hospodárstiev na Slovensku. Práve v tomto čase, kedy sa režim rozhodol deportovať svojich občanov za hranice štátu, Bošňák poskytol šancu na prežitie stovkám židovských zamestnancov. Príspevok z druhého pólu z pera Michala Schvarca s názvom Páchatel holokaustu zo stredu spoločnosti analyzoval prípad bratislavského Nemca Gustava Hauskrecht. Autor sa snažil ponúknuť odpoveď na otázky, kto bol Gustav Hauskrecht, aké faktory prispeli k tomu, že človek zo stredu spoločnosti sa stal páchatelom holokaustu a či sa zodpovedal za svoje činy. Jan Pešek zase analyzoval komunistické mocenské elity na Slovensku od roku 1948 do roku 1968 a Stanislav Sikora kontinuálne nadviazal a rozobral komunistické mocenské elity a ich zmeny v rokoch 1968 - 1989.

Druhá časť práce sa zameriavala na vzdelancov a intelektuálov v 20. storočí. Lubica Kázmerová na príklade Jozefa Siváka sledovala spektrum činností pedagóga v prvej polovici 20. storočia. Príspevok Lindy Osykovej sa venoval oblasti dejín architektúry mesta Trnava v rokoch 1918 - 1945. Elena Londáková analyzovala pomerne zaujímavú tému, a to konfrontácie novinárov s komunistickou mocou, Zuzana Polačková spracovala príbeh dvoch manželiek v povojnovom Československu (Heda Margolius Kovály a Žo Langerová) a Vlasta Jakcisová priblížila na príklade troch básnikov a spisovateľov intelektuálny život Slovenska v prvej polovici 20. storočia.

Záverečná časť, tretia, analyzovala detstvo, mladosť a dospievanie na Slovensku v 20. storočí. V rámci tejto sekcie vystúpili so spoločným príspevkom Miriam Laclavíková a Adriana Švecová, ktorý sa venuje právne-mu statusu dieťaťa v uhorskom dualizme a medzivojnovej ČSR. Roman Džambazovič prispel rozborom rôznych prechodov do dospelosti pred a po roku 1989. Kniha obsahuje bohatú obrazovú prílohu, obsah v anglickom

jazyku, summary, menný register a zoznam autorov. Čitateľa môže zaujať výberová bibliografia pre prípadné rozširujúce štúdium. Kniha na približne štyristo stranách zaujme svojou odbornosťou, ako aj jemnejším, populárnejším jazykom.

Samuel Červeňanský